

Armenian Policy of Tsarist Russia in Russian Diplomatic Documents 1912-1914

Eray Bayramol *

* E-mail: ebayramol@hotmail.com

Copyright © 2016 Eray Bayramol. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

In the dates of events occurred in Eastern Turkey, comments on the combat environment was not benefited enough for an Armenian autonomy or independence were placed in the news, newspaper articles, journal articles and also Russian diplomatic reports. The reform project, which was put forward by Russia as reform attempts in regions where Armenians lived, was actually an initiative that would lead to the Armenians autonomy. The following statements of all Armenians' Katagigos were in the report sent in 1912 by Giers, who was the Russian Ambassador in İstanbul, to the Russian Ministry of Foreign Affairs: Katagigos of all Armenians is begging with the name of God to Russia, who became a hero of the Christian people in the East with the help of its auxiliary in Caucasia, to take much suffered Turkish Armenians under the auspices. In addition to this, what the Russian helps meant for Armenians was clearly understood in Katogigos Kevork's letter of thanks to Tsar in 1914. Kevork, who stated his grateful to Tsar for taking the Armenians under the auspices, said that via Armenian reform Project, improvements and regulations for Armenians would actualised and this would motivate the all Christians for a finansal, spiritual, sacred and holy union and cooperation. The conclusions were being summed up by saying that the initiative passed to Russia since this process, which was seen as great progress and development, was actualised with superior diplomacy of Your Excellency.

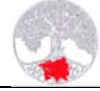
Keywords: Russia, Ottoman, Armenian, autonomy, independence

JEL-Clasification:

Rus Diplomatik Belgelerinde Çarlık Rusyası'nın Ermeni Politikası 1912-1914

ÖZET

Türkiye'nin doğusundaki olayların meydana geldiği tarihlerde gerek Rusya'nın diplomatik raporlarında gerekse Rusya'da yayınlanan gazete ve dergilerdeki makale ve haberlerde Ermeni

otonomisi veya bağımsızlığı için savaş ortamından yeterince faydalanılamadığı yorumlarına yer verilmekteydi. Rusya'nın Ermenilerin yaşadığı bölgelerde ıslahat yapma olarak öne sürdüğü reform projesi aslında Ermenileri otonomiye götürecek bir girişimdi. Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Giers'in 1912'de Rusya Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda tüm Ermenilerin Katogigosu'nun şu ifadelerine yer verilmekteydi: Tüm Ermenilerin Katogigosu Kafkasya'daki yardımcısı vasıtasıyla Doğu'daki Hristiyan halkların ezeli koruyucusu olan Rusya'yı çok cefa çekmiş Türkiyeli Ermenileri himayesi altına alması için tanrının adıyla yalvarıyor. Bununla birlikte Katogigos Kevork'un 1914'de Çar'a gönderdiği teşekkür mektubunda Rus yardımlarının Ermeniler için ne anlam ifade ettiği açıkça anlaşılıyordu. Ermenileri himayesi altına aldığı için Çar'a minnettar olduğunu bildiren Kevork, Ermeni reform projesi ile Ermeni milleti için iyileştirme ve düzenlemelerin gerçekleşeceğini ve tüm Hristiyanları maddi, manevi, kutsal ve mukaddes birlik ve beraberliğe sevk ettiğini söylemekteydi. Büyük gelişme ve ilerleme olarak görülen bu süreç, ekselanslarının üstün diplomasisi ile gerçekleştiği için inisiyatif artık Rusya'ya geçti diyerek varılan sonucu özetliyordu.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Osmanlı, Ermeni, otonomi, bağımsızlık

Avrupa'da gerçekleşen sanayi devrimi dünya ekonomik dengelerini köklü bir şekilde değiştirdi. Sanayileşen ülkeler ham madde ve pazar ihtiyacını karşılayabilmek için birbirleriyle rekabet ettiler. Ham madde kaynaklarına giden yol Osmanlı Devleti sınırlarından geçmekteydi ve aynı zamanda Osmanlı Devleti bu ülkeler için oldukça iyi bir pazar niteliği taşıyordu. Ekonomik çıkarları için Osmanlı Devleti'ni yeniden dizayn etmek isteyen İngiltere, Rusya, Almanya, Fransa gibi büyük güçler kimi zaman Osmanlı Devleti'nin yanında kimi zaman ise karşısında bir tavır sergilediler. Rusya için hayati olan konu ise Boğazlar meselesi idi. Uluslararası konjonktürde üstünlük sağlamanın yolu Ruslar için şüphesiz ki Boğazlar'da hakimiyet sağlamaktı. Bu sebeple taraf olduğu Balkan meselesinde aradığını bulamayan Rusya, dikkatini Osmanlı Devleti sınırlarında yaşayan en kalabalık azınlık grup olan Ermenilere çevirdi. Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde reform yapılması gerektiği şeklinde hayata geçirilen Rus projesi ile halen Balkanlar'da ağır şartlar altında savaştan Osmanlı Devleti baskı altında tutulmak istendi. Osmanlı Devleti'nin en güç durumda olduğu I. Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında Ermeni isyanları oldukça şiddetli bir biçimde gerçekleşti. Rusya, Ermenileri çıkarları doğrultusunda kullanmak için gayret etti ve I. Dünya Savaşı'nda bu çabasını en üst seviyede uyguladı. Rusya tarafından 21 Temmuz 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Boğazlara hakim olmak gayesi ile başlatılan bu serüven Rusya'nın, Osmanlı Devleti'nin Ortodoks tebaasının koruyuculuğunu üstlenmesi şeklinde taçlandırılmıştı.¹ Avrupalı güçlü devletlerin desteğini sağlayan Rusya hem Balkan meselesinde hem de Anadolu'da söz sahibi olabilmek

¹ Mihail Pavloviç, "Rossiya i Armyanskiy Vopros", *Sovremennik*, No:11, 1913, s. 163-169.

maksadıyla Ermenileri kendi tarafına çekebilmenin gayreti içinde oldu. 1912-1914 yılları arasında Rusya tarafından gündeme getirilen Ermeni Reform projesi ile asıl yapılmak istenen, değişmekte olan dünya düzeninde Rusya'ya güçlü bir konum kazandırabilmek idi.

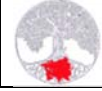
II. Meşrutiyet'in sağladığı özgürlük ortamı Rusların bu planlarına uygun görünmüyordu. Bu sebeple I. Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulduğu günlerde Rusya, Ermenilerin yeterince hak elde edemediği şeklinde fikirler yayarak Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı devrim gerçekleştirmeleri konusunda teşvik ediyordu. Adana'da meydana gelen olaylar Rusların aradığı fırsatı yaratmıştı. Rusya'ya göre bu olaylar bardağı taşıran son damlaydı ve Ermeniler artık harekete geçmeliydi.²

Savaş başlar başlamaz Rusya ve Ermeniler planları çerçevesinde bağımsız bir Ermenistan kurmak için harekete geçerek, hem içerideki hem dışarıdaki Ermenileri silahlandırıp, Osmanlı Devleti'ni kısa sürede saf dışı etmek üzere faaliyetlerini artırdılar. Bir taraftan komiteler, diğer taraftan da içerideki ve dışarıdaki kiliseler bağımsız Ermenistan'ın kurulması için bundan daha iyi bir gerekçe bulunamayacağı kanaatine vardılar. Savaş öncesinde Rusya'nın ve Ermeni komiteleri ile kilise ve okullarının çetelerle yürüttükleri propaganda, teşkilatlanma ve silahlanma faaliyetleri savaş başlar başlamaz hemen uygulamaya koyuldu. Ermeni komiteleri ve çeteleri Osmanlı ordusundan silah ve cephanelerle birlikte firar ederek, tüm erkekleri savaşta bulunan köy ve kasabalarda kıyımlar gerçekleştiriyor, cepheye giden ikmal yollarını kesiyordu.

Osmanlı Devleti'nin Kasım 1914'de İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı I. Dünya Savaşı'na girmesi Ermeni komiteleri tarafından sevinç gösterileriyle karşılandı. Savaşın kendi idealleri için büyük bir fırsat olduğunu düşündüler. Gönüllü birlikler kurarak Rus ordusuna katılıp Ruslarla birlikte Doğu Anadolu topraklarına girdiler. Geride kalanlar ise savunmasız bazı bölgelerde isyanlar çıkararak Rus ordusuna cephe gerisinden destek verdiler.

Rusya'nın Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarıyla uygulamak istediği politika Osmanlı sınırında tampon bir Ermeni devleti oluşturmak ya da Osmanlı topraklarında bağımsız bir Ermeni devleti kurmak şeklinde gerçekleşmişti. Rusya'nın bu politikayı uygulamadaki esas amacı Kafkasya'dan başlayıp Karadeniz'in Anadolu kıyılarını izleyerek İstanbul'u ve Boğazları ele geçirerek Akdeniz'e inebilmektir. Bu politikasını yıllar önce uygulamaya çalışan ve başarısız olan Rusya, I. Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu ortamı fırsat bilerek yeniden harekete geçti. Rus kamuoyu yaratmak ve Ermenilerin destek ve sempatisini kazanabilmek için

² L.Galberstadt, "İnostrannaya Politika", **Russkaya Mysl**, Moskva, May 1910, s. 201-205.

gazete ve dergilerde Ermenilerin maruz kaldığı “kıyımlardan” ve Rusya’nın “haklı” politikasından bahsedildi. Rusya’nın güneye ulaşmasına yardım edecek olan Ermeniler, bu yardım karşılığında Doğu Anadolu’da bağımsız bir Ermeni devleti kurma fırsatı bulacaklardı.

Rusya bu amacını gerçekleştirebilmek için İstanbul ve Anadolu’daki temsilciliklerini görevlendirdi. Ermenilere yönelik faaliyetler Rusya’nın İstanbul Büyükelçiliği tarafından yürütülmekteydi. Rusya’nın İstanbul Büyükelçisi Giers 26 Kasım 1912’de Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov’a gönderdiği raporunda Ermeni halkının giderek Rusya’yı desteklediğini ifade etmekteydi. Özellikle Van, Beyazıt, Bitlis, Erzurum ve Trabzon’da bulunan Ermenilerin Rusya tarafında olduğunu ve Türkiye’ye karşı düşmanca davranışlarda bulduklarını bildiriyordu.³

Rus hükümeti Ermenileri kendi tarafına çekmek istiyordu çünkü Ermenilerin desteği olmadan Anadolu üzerindeki planlarını gerçekleştirebileceklerine ihtimal vermiyordu. Bu yüzden Anadolu’daki bütün konsoloslarını Ermenileri Rusya’ya yardıma ikna için seferber etti. Rusya’nın İstanbul Büyükelçisi’nin 26 Kasım 1912 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği raporunda, 1894 ve 1896 yılları kast edilerek, Osmanlı Ermenilerinin durumunda hiçbir değişiklik olmadığını, tarım sorununun giderek kötüleştiğini ve İstanbul’daki Ermeni Patriği’nin bildirdiğine göre Sultan’ın Ermeni tebaasına baskı yaptığını ve tam bir trajedi yaşandığını anlatıyordu. Büyükelçi, Ermenileri Rusya tarafına çekebilmek için çok uygun bir zaman olduğunu belirtiyor, Ermenilerin Rusya’ya içtenlik ve samimiyetle inandığını, Ermeni burjuva ve aydınlarının da Rus tarafını desteklediğini anlatıyordu.⁴ Buna benzer bir diğer rapor da Rusya’nın Van’daki Konsolos Yardımcısı tarafından tutulmuştu. Konsolos Yardımcısının 21 Kasım’da Rusya’nın İstanbul Büyükelçiliği’ne yolladığı telgrafta, Ermenilerin Rusya’nın himayesini çok arzu ettiklerini, Van’daki Ermenilerin Rusya’nın işgaline tüm güçleriyle destek vereceklerini ve Rus ordusunun bölgeye girişinin ilerde gerçekleşebileceğini aktarıyordu. Beyazıt’taki Rus Konsolos Yardımcısı 21 Kasım’da çektiği telgrafta, Ermeni halkın desteğinin tam olduğunu, Rusya’nın Ermenileri koruyucu tavrının devam etmesi gerektiğini, Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde ciddi karışıklıklar olduğunu ve her an isyanlar çıkabileceğini bildiriliyordu.⁵

Rus yazarlar ise Rusya’nın Ermenilere verdiği desteğin yetersiz olduğu konusunda Rus hükümetini eleştiren yayınlar yapıyordu. Ermeni isyanlarının haklılığını savunan yazarlar Rus

³Sbornik Diplomaticheskikh Dokumentov Reformı v Armenii, No:1

⁴Sbornik Diplomaticheskikh Dokumentov Reformı v Armenii, No:1.

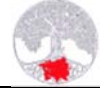
⁵ Sbornik Diplomaticheskikh Dokumentov Reformı v Armenii, No:1.

hükümetinin Ermenilerin koruyuculuğunu üstlenmiş olmasına rağmen Ermenilerin durumunda kayda değer bir düzelme olmadığını ifade etmekteydi. Patrik Nerses'in çabalarıyla Ayastefanos Antlaşması'na konulan 16. madde Ermenilerin Kürtlerden ve Çerkezlerden korunarak, Ermenilerle ilgili düzenlemeleri içeriyordu ve mahalli ihtiyaçların giderilmesine yönelikti. Türkiyeli Ermenilerin yeni bir döneme girmesini sağlayan Berlin Antlaşması ise Avrupalı devletleri, reformların uygulanıp uygulanmadığını takip etme konusunda belirli bir yükümlülüğün altına sokuyordu fakat, bu vaatler pratikte tam anlamıyla uygulanmamıştı çünkü Avrupalı devletler bu konuda gerekli kararlılığı göstermemişlerdi. Bu sebeple Berlin Antlaşması Ermenilerin durumunun kötüleşmesini hızlandırmıştı.⁶

Büyükelçi Giers Rusya Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı raporun devamında ise tüm Ermenilerin Katogigosu'nun tutumundan bahsederek, Ermeni Katogigosu'nun Kafkasya'daki yardımcısı vasıtasıyla Rusya'ya gönderdiği mesajı eklemekteydi. Katogigos bu mesajında *"Doğudaki Hristiyan halkların ezeli koruyucusu olan Rusya'ya, çok cefa çekmiş Türkiyeli Ermenileri himayesi altına alması için tanrının adıyla yalvarıyor"* ifadelerini kullanmıştı. Giers'e göre Katogigos'un bu mesajı tümüyle doğruları yansıtmaktaydı ve Türk imparatorluğundaki Ermeniler Rusya'yı istemekteydi. Bununla birlikte Giers yazdığı raporda Ermeni çevrelerinin büyük devletlere gönderilmek üzere bir mektup hazırladığını, bu sebeple inisiyatifin kendi ellerinden kayabileceğini, Ermenilere yurt verme vaadinin Rusya'nın inisiyatifi altında olması gerektiği hususundaki endişelerini belirterek uygun eylemleri planlamak gerektiğini telkin etmişti. 1912 yılının Kasım ayında kaleme aldığı bu raporda büyükelçi, yapılan reform tasarısının aslında bir işgal sözleşmesi olduğunu açık bir şekilde ifade etmekteydi. Büyükelçi, Rusya'nın hazırladığı tasarıya "himaye" tasarısı ifadesini kullandıktan sonra Rusya'nın Ermeni vilayetlerini işgali ile ilgili birçok Ermeni'nin hayale kapılarak vakitsiz bir şekilde ortaya çıktığını aktarıp uyarıda bulunmaktaydı. Giers'e göre Türk imparatorluğu sınırlarında Rusya'nın girişeceği reformlarla ilgili şunu unutmamak gerekmekteydi; 1895 yılındaki kusurlu yasalar talihsizlikler yaratmıştı. Islahatların garanti ve denetimleri Rusya ya da Avrupalı devletler tarafından yapılmalıydı. Raporunun sonunda ise Büyükelçi, Türkiye'deki anarşinin Rusya'nın istediği reformları engellediğini, sakinleşmenin beklenmesini ve Rus ordusunun bu bölgelere girmesinin zorunlu olduğunu belirterek reform adı altında aslında

⁶ Maksim Kovalovskiy, "Armyanskiy vopros", *Vestnik Evrope*, No:7-8, 1915, s. 266.

Rusya'nın Anadolu'da kendi güdümünde bir Ermeni devleti kurma gayreti içinde olduğunu ifade etmekteydi.⁷

Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov'un 30 Kasım 1912'de Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Giers'e gönderdiği cevap niteliğindeki telgrafta ise bütün Ermenilerin Katogigosu'nun, Ermenilerin himayesi hakkındaki dilekçesini imparatorluk hükümetine verdiğini bildirmekteydi. Bakan, Rusya'daki Türk Konsolosla gizli görüşmeleri sürdürmekteydi. Türk Büyükelçinin dikkatini bu konuya çekmekteydi. Türk Büyükelçi Küçük Asya'daki Ermenilerin durumu hakkında bilgilere sahipti. Sazonov'a göre Kürtlerin baskısı, yokluk ve kişisel mülkiyetlerin korunması problemleri, düzenlemelerden ve kötü yerli idari personelden kaynaklanmaktaydı. Türkiye'deki Ermenilerin sorunlarıyla meşgul olma ve inisiyatif alma konusunda Türk Büyükelçiye dostça uyarılarda bulunmuştu. Türkiye'nin Avrupa'daki eyaletlerindeki durumlar karmaşıktı. Balkanlar'daki durum ise talihsiz bir vaziyetteydi. Türk hükümeti Türkiye Ermenileriyle ilgili zamanında ve ciddi reformlar gerçekleştirecekti çünkü Avrupalı devletler seve seve müdahale etmeye hazırdı. Dahası, karışıklıklar çıkan bu eyaletler Rusya'ya komşu idi ve Rusya'nın çıkarlarını ilgilendirmekteydi. Bu sebeple Rusya'nın Türkiye ile olan ilişkilerinde sürtüşmelere neden olabilirdi. Ayrıca savaş şiddetlendiği takdirde Avrupa'dan Küçük Asya'ya Müslüman göçmenler gelebilirdi ve Ermenilerin mevcut durumunu daha da kötüleştirebilirdi. Uzaktaki Hristiyan yerleşim yerleri örneğin Mezopotamya çok serbest ve açık yerlerdi ki bundan bu hedefle birlikte yararlanmak gerekmemekteydi. Rusya, Türkiye'nin ilgisini bu taraftaki tehlikeye çekmek istiyordu ve bu durumu değerlendireceğini ümit ediyordu.⁸

Ruslar, I. Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu ortamı iyi değerlendirmenin gereğine inanıyor, savaşın Ermeniler için olumlu sonuçlar doğurabileceğini ifade ederek Ermenilere çeşitli öğüt ve tavsiyelerde bulunuyordu. Rusya'da yayınlanan *Severnıya Zapiski* adlı yayın organında 1914 yılında kaleme alınan makalede Ermeni bağımsızlığının sağlanabilmesi için savaş ortamından yeterince yararlanılmadığı bu yüzden Ermenilerin durumunda bir iyileşme sağlanamadığı belirtilmekteydi. Buna göre, Rusya'nın yaptığı girişimler sayesinde bu soruna çözüm yolları getirilebilecekti. 26 Ocak 1914 tarihinde Rusların önerdiği reform projesi örnek gösterilerek, bu proje sayesinde Ermenilerin otonomiye biraz daha yaklaşmış olduğu

⁷ Sbornik Diplomatıçeskih Dokumentov Reformı v Armenii, No:1.

⁸ Sbornik Diplomatıçeskih Dokumentov Reformı v Armenii, No:2.

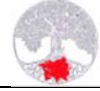
aktarılıyordu. Ermeni halkının durumunu tespit etmek için Van, Erzurum, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas ve Trabzon'a iki görevli gönderilmesine rağmen Türk yöneticilerin bu görevlileri uzaklaştırdığı, iddiaları arasında yer alıyordu.⁹ Ruslar, Almanların baskısı ve Osmanlı Devleti'nin engellemeleri yüzünden yeterince sonuç alınamayan 26 Ocak protokolünden Ermenilerin hoşnut kalmadığı ve bu yüzden daha iyi sonuçlar elde etmek için ellerine "kılıç almayı" göze alarak, perspektiflerini genişletip sorunun çözümü için yeni ülküler edindiklerini savunmaktaydı. Bu sebeple Ermeni politikacıları Avrupa'yı karış karış gezerek İngiltere, Fransa ve Rusya'dan yardım istemiş, bu yardımlarda sadece altı vilayette değil Antep, Maraş, Kilis ve Urfa'nın da altı vilayete eklenmesini istemişlerdir. Bu plan ile Rusya ciddi kazanımlar elde ederek, Karadeniz'den Mersin'e kadar uzanan bir alana sahip olacak ve bu yüzden bağımsız bir Ermeni devleti kurulması gerekecekti.¹⁰

Bununla birlikte, Rus diplomatları, yazarları ve doktor Zavriyev gibi Ermeni önde gelenleri Ermenilerin içinde bulunduğu ekonomik şartlardan yola çıkarak diğer devletlerin temsilcilerine Ermenilerin yaşadıkları bölgelerdeki zor yaşam koşullarını örnek vererek propaganda yapmaktaydılar. Bununla birlikte Ermenilerin yaşadıkları bölgelerdeki diğer milletlere göre nüfus açısından üstün olduğunu ispat etmeye yönelik görüşler de dile getirilmekteydi. N.Ahumov'un Ekim 1914 tarihinde kaleme aldığı makalesinde iddia ettiğine göre bu bölgelerde yaşayan halklar arasında ekonomik ve kültürel açıdan en etkin olanın Ermeni milleti olduğu ifade edilmekteydi. Bu duruma Sivas vilayetini örnek gösteren yazar bazı rakamlar vermektedir. Bu rakamlara göre Sivas vilayetinde ithalatçı sayısı 166 idi. Bunlardan 141'i Ermeni, 13'ü Türk, 12'si Grek idi. Bölgedeki ihracatçı firma sayısı 150 idi. Bunlardan 127'si Ermeni, 23'ü Türk idi. 37 Bankadan 32'si Ermeni sadece 5'i Türk idi. 9900 küçük tüccardan 6800'ü Ermeni, 2650'si Türk ve 450'si diğer milletlendendi. Vilayetteki 153 fabrikadan 130'u Ermenilere, 20'si Türklere ve 3'ü diğer milletlere aitti. Bu fabrikaların tamamında Ermeni işçiler çalışmaktaydı. Ermenilerin ekonomik ve sosyal konularda Osmanlı Devleti tarafından baskı altında tutulduğunu iddia eden Ruslar, ilerleyen zamanlarda Ermenilerin yaşadıkları bölgede ekonomik, sosyal ve nüfus açısından hakim unsur olduğu propagandası yaparak otonomi için gerekli şartların uygun olduğu algısı yaratmaya çalışmaktaydı.¹¹

⁹ N. Ahumov, "Buduşaya Armeniya", *Severnıya Zapiski*, Oktyabr-Noyabr 1914, No:12, s. 104.

¹⁰ N. Ahumov, *a.g.m.*, s. 105.

¹¹ N.Ahumov, *a.g.m.*, s. 107-108.

Çarlık Rusyası tarafından Rusya'da kurulan yardım derneğinde yönetici olan Zavriyev aynı zamanda Taşnaksutyun Partisi üyesiydi. Ermenilerin Türkiye'de yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde incelemelerde bulunduktan sonra Rusya'nın İstanbul Büyükelçiliği'ne giderek izlenimlerini aktarmıştı. Zavriyev'e göre Ermenilerin başlıca sorunları mülksüzleştirme, toprak ve güvenlik meseleleriydi. Bununla birlikte Ermeniler ve Kürtler arasındaki çatışmalar konusunda mahkemeler taraflı davranmaktaydı. Zavriyev'e göre Türk Hükümeti Ermeni topraklarını Kürtlere verme niyetindeydi. Bu ihtimalin önüne geçebilmek için Rusya'nın, Ermenileri himaye etmesi gerektiğini savunmaktaydı. Bu talep karşısında Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Giers, Rusya Hükümetinin, Ermenilerin kaderinde aktif olarak yer alacağı cevabını vermişti.¹²

Rusya'nın Paris Büyükelçisi İzvolskiy ise 4 Mayıs 1915 tarihinde Sazonov'a gönderdiği telgrafında, Doktor Zavriyev'in kendisini ziyaretinde yaptığı görüşmeleri aktardı. Buna göre, Türkiye hükümlerini altında otonom bir Ermenistan olacak ve bu otonom Ermenistan Rusya, Fransa ve İngiltere tarafından himaye edilecekti. Bu bölge sadece Ermeni vilayetlerini kapsamayıp bu vilayetlerin de dışında Kilikya bölgesini kapsayarak Yumurtalık'tan başlayıp Mersin Limanı hariç Saros Körfezi'ne kadar uzanacaktı. Bu program Rus Dışişleri Bakanlığı tarafından desteklendi ve plan ile alakalı olarak Londra ve Fransa Büyükelçileri aracılığıyla Rus yardımı vaat edildi.¹³

Rusya'nın bu planına göre Osmanlı İmparatorluğu topraklarında üç ayrı politik durum ortaya çıkacaktı. Bereketli Hilal ile birlikte Arabistan İngiltere'nin, Suriye Fransa'nın ve Ermenistan ise Rusya'nın kontrolünde olacaktı. Rus projesine göre Ermenistan özerk olacak ve yedi vilayetten ibaret olmayacaktı. Bu vilayetlere Rusların Küçük Ermenistan dediği Kilikya, Adana Vilayeti ve kuzeyde bulunan Antep, Maraş, Kilis, Urfa da dahil edilecekti. Topraklar Trabzon Limanı'ndan Mersin'e kadar uzanarak birleştirilecek ve böylelikle "Bağımsız Büyük Ermenistan" kurulmuş olacaktı.¹⁴

Rusya bu projeyi hayata geçirmek için uluslararası politikanın gündemini Osmanlı sınırlarında yaşayan Ermenilere çekmek için Avrupa'daki Büyükelçiliklerine talimat gönderdi. Rusya Dışişleri Bakanı Vekili Neratov 24 Mayıs 1913 tarihinde Paris, Londra, Berlin ve Viyana

¹² Sbornik Diplomaticheskikh Dokumentov Reformı Armenii. No:7.

¹³ Razdel Aziatskoy Turtsii po Sekretnim Dokumentam, XL, 4 Mayıs 1915, No:318, No:30.

¹⁴ N.Ahumov, a.g.m., **Severnıya Zapiski**, Oktyabr-Noyabr 1914, s.104-105.

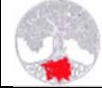
Büyükelçilerine gönderdiği telgrafta Türk bölgelerinde yaşayan Ermeni nüfus üzerinde acilen huzur tesis edilmesi gerektiği hakkında Avrupalı devletlerin uyarılması talimatını verdi.¹⁵

Rusya Dışişleri Bakanlığı Ermeni meselesine Avrupalı devletleri de dahil ederek reform meselesini hayata geçirip Ermenileri himayesi altına alma niyetindeydi çünkü bu tarihlerde Rusya'dan umduğunu yeterince bulamayan Ermeniler diğer devletlerin yardımına müracaat etmekteydi. Ermeni meselesindeki inisiyatifin elinden kayacağı riskini fark eden Rusya Ermenilerin taleplerine gecikmeden karşılık vermek gerektiğini düşünmekteydi. Bu konuda 11 Aralık 1912 tarihinde bir rapor kaleme alan Giers Avrupalı devletlerin Paris ve Londra'da Ermeni komitelerini bir araya getirdiği bilgisini aktarmaktaydı. Ayrıca Ermeniler Kafkasya'da bir Avrupalı delege teşkil etmek niyetindeydi. Bu sebeple inisiyatifin Rusya'nın elinden kaymakta olduğunu bildiren Giers istenen cevabın derhal Ermenilere verilmesi gerektiğini ifade etmekteydi. Rusya'nın vaatlerini Ermenilere bildirdiğini aktaran Giers, buna rağmen Ermenilerin endişelerinin giderilmediğini bu sebeple gerçek yardımın onlara sadece Rusya'dan gideceği konusunda ikna edilmeleri gerektiğini aktarmaktaydı.¹⁶

Rusya'nın gerçekleştirdiği buna benzer girişimler bağımsızlık için mücadele eden Ermenileri memnun etmekteydi. Bu sebeple Rusya'ya her fırsatta minnet duygularını bildirmekteydiler. Tüm Ermenilerin Patriği ve Katogigosu Kevork'un 16 Nisan 1914 tarihinde Çar'a gönderdiği teşekkür mektubunda bu durum açıkça ifade edilmektedir. Mektubuna yüce Rus ekselansları diyerek başlayan Patrik, 26 Ocak'ta Osmanlı Sadrazamı ile Ermeni Reform Projesi hakkında yapılan antlaşmaya değiniyordu. Bu antlaşma ile Rus ekselanslarının Ermenileri himayesi altına aldığı için tüm Ermenilerin kendisine minnettar olduğunu, bu sayede Ermeni milleti için iyileştirici düzenlemeler gerçekleştiğini ve yüce ekselansları sayesinde barışçıl bir zemin oluştuğunu söylemekteydi. Mektupta, Hristiyanları yok etme planlarının büyük kurtarıcı Çar sayesinde hayata geçirilemeyeceğini ve Çar'ın, tüm Hristiyanları maddi, manevi, kutsal ve mukaddes birlik ve beraberliğe sevk ettiğini söylüyordu. Osmanlı Devleti'ndeki Ermeni sorununun çözüme kavuşturulması için şimdiye kadar binlerce yol denendiğini, ancak her defasında Osmanlı yönetiminin bu çözüm yollarını tıkadığını belirterek Osmanlı Devleti'nin ilk defa 26 Ocak Antlaşması ile öngörülen koşul ve şartları kabul ettiğini ve reformların bu sayede garanti altına alınabildiğini aktarıyordu. Büyük gelişme ve ilerleme

¹⁵ Sbornik Diplomaticheskikh Dokumentov Reformı v Armenii, No: 32.

¹⁶ Sbornik Diplomaticheskikh Dokumentov Reformı v Armenii, No: 4.

olarak görülen bu süreç, ekselanslarının üstün diplomasisi ile gerçekleştiği için inisiyatif artık Rusya'ya geçti diyerek varılan sonucu özetliyordu. Katogigos'a göre bu reformlar sayesinde Ermeni halkı geleceğe korkmadan ve güvenle bakıyordu. Bundan sonraki aşama reformları pekiştirmek ve hiçbir yola sapsadan reformları gerçekleştirmek ve ilerleyen zamanlarda Rusya'nın desteğinin devam etmesini sağlamak temel amaç olmalıydı. Katogigos, Çar sayesinde ibadetlerini artık özgürce yapabildiklerini, Çar'a ve Rusya'ya uzun uzun dualar ettiklerini bildirerek mektubuna son vermektedir.¹⁷

Anadolu'da meydana gelen olaylarla ilgili Rus gazetelerinde Ermenilerin kıyım uğradığı haberleri yapılarak Rusya'nın otonomi konusunda yukarıda bahsi geçen tezler güçlendirilmek istenmekteydi. Rus yayın organlarının aksine bu olayların Ermenilere karşı sistematik ya da devlet destekli olmadığı Rusya'nın diplomatik yazışmalarında da yer almaktadır. Doğu Anadolu'daki olaylarla ilgili değerlendirme yapan İstanbul Büyükelçisi Giers 11 Mart 1913 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov'a aktardığı bilgilerde kendisine gelen şikayet ve haberlerden şu sonuca varmaktaydı: *Bu sırada meydana gelen aşırılıklar, Türkiye'nin doğu illerinde her zaman meydana gelen ve normal kabul edilen olayları aşmamaktadır. Dolayısıyla bunlar duyguların coştuğunun bir delili sayılamaz ve Ermenilerin toplu kıyım uğradıklarını ispatlayamaz*,¹⁸..

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde Ermenilerin devlet yönetimiyle ilgili herhangi bir şikayeti görülmezken, devletin gücünü kaybetmeye başladığı 19. yüzyıldan itibaren, yabancı devletlerin de çıkar politikalarının etkisiyle Ermeni cemaati Osmanlı yönetimine karşı isyancı tutum sergilemeye başladı. Osmanlı Devleti'nin en zor durumda olduğu I. Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında Ermeni isyanları oldukça şiddetli bir biçimde gerçekleşti. Rusya, Ermenileri çıkarları doğrultusunda kullanmak için gayret etti ve I. Dünya Savaşı'nda bu çabasını en üst seviyede uyguladı. 21 Temmuz 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla başlayan Boğazlara hakim olmak hedefi ile Rusya, Osmanlı Devleti'nin Ortodoks tebaasının koruyuculuğunu üstlendi. Böylelikle ilerde Ermeni sorunu denilen meselenin temelleri atılmış oldu. 1878 Berlin Antlaşması ile mesele uluslararası boyut kazandı. Başta Rusya daha sonra İngiltere ve Fransa'nın izlemiş olduğu siyasetle Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum daha vahim bir hal aldı. Özellikle bu tarihten sonra Ermeniler; Ruslar

¹⁷ Sbornik Diplomaticheskikh Dokumentov Reformı v Armenii, No:158.

¹⁸ Sbornik Diplomaticheskikh Dokumentov Reformı v Armenii, No:15.

ve İngilizler tarafından adeta bir maşa olarak kullanılmaya başlandı. Rusya'nın Balkanlar'daki mücadelesi ve Boğazlar'da kurmaya çalıştığı hakimiyet için Ermeni sorunu, Rusya tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı bir tehdit unsuru ve baskı aracı olarak kullanıldı. Rusya tarafından dünya kamuoyuna "Ermeni Reform Projesi" olarak takdim edilen süreç Rusya'nın Ermeni politikasını oluşturdu ve yüzyıllar boyu Osmanlı Devleti çatısı altında huzur içinde yaşayan Ermenilerin, mensubu oldukları devlete karşı Rusya tarafında saf tutarak bağımsız bir Ermenistan kurmak için harekete geçmelerine sebep oldu. Rusya tarafından tarih sahnesine çıkarılan Ermeni sorunu, emperyalizmin sömürü aracı haline gelerek, Anadolu'da kanlı isyanların başlamasına ve Müslüman ya da gayrimüslim çok sayıda insanın yaşamını yitirmesine neden oldu.

REFERENCES

- Sbornik diplomatičeskih dokumentov reformı ve Armenii 26 Noyabrya 1912 goda – 10 Maya 1914 goda, Gosudarstvennaya Tipografiya, Petrograd, 1915, **No:1.**
- Sbornik diplomatičeskih dokumentov reformı ve Armenii 26 Noyabrya 1912 goda – 10 Maya 1914 goda, Gosudarstvennaya Tipografiya, Petrograd, 1915, **No: 2.**
- Sbornik diplomatičeskih dokumentov reformı ve Armenii 26 Noyabrya 1912 goda – 10 Maya 1914 goda, Gosudarstvennaya Tipografiya, Petrograd, 1915, **No: 7.**
- Sbornik diplomatičeskih dokumentov reformı ve Armenii 26 Noyabrya 1912 goda – 10 Maya 1914 goda, Gosudarstvennaya Tipografiya, Petrograd, 1915, **No: 32.**
- Sbornik diplomatičeskih dokumentov reformı ve Armenii 26 Noyabrya 1912 goda – 10 Maya 1914 goda, Gosudarstvennaya Tipografiya, Petrograd, 1915, **No: 4.**
- Sbornik diplomatičeskih dokumentov reformı ve Armenii 26 Noyabrya 1912 goda – 10 Maya 1914 goda, Gosudarstvennaya Tipografiya, Petrograd, 1915, **No: 158.**
- Sbornik diplomatičeskih dokumentov reformı ve Armenii 26 Noyabrya 1912 goda – 10 Maya 1914 goda, Gosudarstvennaya Tipografiya, Petrograd, 1915, **No: 15.**
- Razdel Aziatskoy Turtsii po Sekretım Dokumentam, XL, 4 Mayıs 1915, No:318, **No: 30.**
- AHUMOV, N. "Buduşaya Armeniya", **Severniya Zapiski**, Peterburg, Oktyabr-Noyabr, 1914.
- GALBERŞTADT, L. "İnostrannaya Politika", **Russkaya Mysl**, Moskva, May, 1910.
- KOVALEVSKIY, Maksim "Armyanskiy Vopros", **Vestnik Evropy**, Peterburg, May, 1915.
- PAVLOVIÇ, MIHAIL, "Rossiya i Armyanskiy vopros", **Sovremennik**, No:11, 1913.